

1928-1950 YILLARI ARASINDA LİSE EDEBİYAT KİTAPLARINDA YER ALAN DİVAN EDEBİYATI METİNLERİNİN İNCELENMESİ*

Turgut KARABEY**

Mehmet Fatih ÖZCAN***

Öz

Bu makalede Osmanlı Devleti'nin yıkılışını ve yeni bir devletin kuruluşunu kapsayan 1928 - 1950 yıllarında yürütülen eğitim faaliyetleri içerisinde yer alan yirmi beşe yakın edebiyat ders kitabı ve bu ders kitaplarında geçen Divan Edebiyatı metinleri incelenmeye çalışılmıştır. Bu inceleme sonucunda, Türk dili ve edebiyatı müfredatı programı çerçevesinde yayımlanan lise edebiyat ders kitaplarındaki Divan Edebiyatı metinlerinin, yazar ve dönem bilgilerinden hareketle kitapların eğitimdeki kullanış biçimlerinin ve ders kitaplarındaki Divan Edebiyatı metinlerinin hangi konulara göre seçildiğinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. İncelemelerin son kısmında kitaplarda yer alan metinlerin hangi tür ve temaları kapsadığı belirtilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili olabilecek yayımlanmamış yüksek lisans ve doktora tezlerinden çalışmamıza kaynak olabilecek nitelikte olanlar da değerlendirilmiştir. Bu makale iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Tanzimat'tan günümüze kadar geçen süreçte Türk eğitim sisteminin incelenmesi yapılmıştır. Ayrıca eğitimde ders kitaplarının önemine de değinilmiştir.

İkinci bölümde, 1928 - 1950 yılları arasındaki lise edebiyat kitaplarının bazıları tek tek incelenip yazarı ve muhtevası hakkında açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca kitaplarda yer alan metinlerin tür ve temaları da incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Cumhuriyet Dönemi, edebiyat ders kitapları, Divan Edebiyatı.

ANALYZE OF DIVAN LITERATURE TEXTS IN THE COURSE BOOKS TAUGHT IN COLLEGES BETWEEN THE YEARS OF 1928 – 1950

Abstract

In this article, almost 25 course books and the divan literature texts in those course books which were used in education between 1928-1950-the time which encountered the fall of Ottoman Empire and the foundation of Turkish Republic- were analyzed. As a result of this analysis, it was aimed to determine in which way the divan literature texts were selected in the course books and the way they were used in the education by finding the information about the author and era of the divan literature texts in the high school course book as part of Turkish Language and Literature Curriculum. At the later part of the analyses, it was stated what type and which themes the

* Bu çalışma 2011 yılında Prof. Turgut KARABEY'in danışmanlığında hazırlanan yayımlanmamış yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Prof. Dr.; Erzincan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, turgutkarabey@yahoo.com.

*** Arş. Gör.; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, mefo3@hotmail.com.

texts in the books included. Moreover, the published postgraduate and doctoral theses were analyzed and some of them were evaluated to be source for the study. This article is formed of two sections.

In the first section, the education system within from Tanzimat Reform Era to today was analyzed. Besides, it has mentioned the importance of education textbooks.

In the second section, some of the literature books that were instructed in the schools between 1928 - 1950 were analyzed one by one and some explanations were made about their authors and contents. Also, the types of the texts contained in the book and the themes were examined.

Keywords: Republic Era, literature course books, Divan Literature.

Giriş

Olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatına “edebiyat” denir. Bir anlatımın edebî olabilmesi için insanda estetik zevk uyandırması gerekmektedir. “Edebiyat” sözcüğü Arapça “edeb” (بدا) sülasi mastar kökünden gelmektedir. “Edep” sözcüğü Arapçada güzel huy ve alışkanlıkları kazanmak¹, hayâ, utanma, zarafet, nezaket, iyi ahlak, güzel terbiye, her türlü hatadan korunma², yaşam tarzına ilişkin hikâye ve gözlemlerden oluşan ve 8. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan yazın biçimi³ gibi anlamlara sahiptir. Zaman içinde alanı genişleyen “edep” sözcüğü, halk arasında hüküm süren güzel ahlak, insanı kötülüklerden sakındırıp iyiliğe yönlendiren yeti, güzel huy ve yararlı iş anlamlarında kullanılmaya başlanmıştır. Dile hizmet eden eserlerin yazılmaya başlanmasından sonra bunlar da “edep” sözcüğüyle ifade edilmektedir.

“Edebiyat” sözcüğü yüzyıllar boyunca Araplar arasında iyi ahlak, dil bilimleri, dinsel konular dışında kalan bilimleri ifade etmiş ve nihayet bugünkü anlamda kullanılmaya başlanmıştır.

Edebiyatımızda “edebiyat” sözcüğünü bir sanat türünün adı olarak ilk kez Şinasi kullanmıştır. Şinasi’ye göre, edebiyat öyle bir bilimdir ki insana iyi huyu öğreteceği için “edep” adını almıştır; Hatta edebiyatla uğraşanlara edip denmesi de bu sebeptendir: “Fenn-i edeb bir marifettir ki, insana haslet-âmuz-ı edeb olduğu için edeb ve ehli edîb tesmiye kılınmıştır.”⁴

¹ Şimşek, S. (1991). *Arapça Türkçe deyimler kalıp ifadeler atasözleri sözlüğü*. Beyan Yayıncılık. s. 14

² Doğan, M. (2008). *Büyük Türkçe sözlük*. Pınar Yayınları. s. 444

³ Nişanyan, (2010). *Sözlerin soyağacı – çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları. s. 152

⁴ Bilgegil, K. (1989). *Edebiyat bilgi ve teorileri*. İstanbul. s. 5.

Tanzimat Dönemi'nin bir diğer sanatçısı Namık Kemal için de edebiyatın ahlaki bir amacı vardır. Ona göre, her şey topluma faydası ölçüsünde değer kazanır.⁵ Edebiyatsız bir ulus, dilsiz bir insana benzer. Bu dönemin diğer aydınları Şemseddin Sami ve Muallim Naci de edebiyatı ahlakla ilgili görmüşlerdir. Muallim Naci *Istılahat-ı Edebiye* adlı eserinde edebiyatı güzel söz söyleme sanatı olarak tanımlamaktadır.⁶ O; insan ruhunun edebiyat denen güzel sözlerin cazibesine kapıldığını, bu cazibeyi yaratmayan hiçbir söze edebiyat denemeyeceğini savunmuştur.

Tanzimatçılar edebiyatın “edeb” kavramıyla ilgisine önem vermişlerdir. Edebiyatın ahlakla ilgili olmadığını savunan Edebiyat-ı Cedideciler olmuştur. Rezaizade Mahmut Ekrem; edebiyatta amacın düşünce, duygu ve hayalce güzel olan şeyleri ortaya çıkarmak olduğunu söylemiştir. Tefik Fikret ise *Servet-i Fünun Dergisi*'ndeki yazılarında edebiyatı, insana zevk veren güzel sanatlardan biri olarak açıklamıştır. Servet-i Fünuncuların “sanat için sanat” görüşünden hareketle oluşturdukları “edebiyat için edebiyat” anlayışını Fecr-i Aticiler de kabullenmiştir. Millî Edebiyatçılar ise kendilerinden önceki edebiyat anlayışlarını “doğaya aykırı” (yapmacık) bulmuşlardır. Onlara göre edebiyat, ulusal zevkin örüntüsü olmalıdır.

Çağımızda edebiyat; olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla biçimlendirilmesi sanatı olarak görülmektedir. İnsanda estetik zevk duygusu uyandıran “şiir, sahne eseri, öykü, roman, söylev” gibi şiir ya da düz yazı hâlindeki eserlerin hepsi bu kavramın kapsamı içinde yer almaktadır.

Sonuç olarak; “edebiyat” sözcüğünün dilimizde sırası ile “ahlaki anlam, dil ile ilgili bilimler, güzel yazı yazma sanatı ve onun öğrenimi, edebî yazılar, bir konu ile ilgili yayınlar, gereksiz yere sözü uzatmak, anlatımda yapmacıklığa kaçmak” anlamlarını ifade etmek amacıyla kullanıldığı görülmektedir. İnsan ilişkilerini anlatan edebiyat “insanca” bir yaklaşımla yine insana yönelir. Yani insan, edebiyatla aslında kendini anlatır; ifade eder. Bu nedenle edebiyat, insan için vazgeçilmez sanatlar arasında yer alır.

Edebiyat kavramına baktıktan sonra makalemizin başlığını oluşturan ders kitabı kavramına da bir göz atmak gerekmektedir.

⁵ Yetiş, K. (1996). *Namık Kemal'in Türk dili ve edebiyatı üzerine görüşleri ve yazıları*. İstanbul: Alfa Yayınları. s. 512.

⁶ <http://www.edebibilgiler.com/documents/edebiyat.html>. Erişim tarihi: 15.01.2015.

Ders Kitapları Neden Önemlidir?

Okulda yapılan iyi bir dil ve edebiyat eğitimi nesilleri Türk kültürüyle besleyecek; bu, sosyal yaşama da yansıtacaktır. İyi bir kültürel eğitim oluşturabilmek için sağlam temellere dayanan bir eğitim politikası geliştirilmelidir. İnceleme alanımla ilgili olduğu için “Divan Edebiyatı’nın bizimle alakası yok, eski edebiyatı silip atacağız” gibi söylemlerde bulunan, öğretmen ve öğretim programcılarıyla yukarıda bahsettiğimiz hedefe ulaşmamız mümkün değildir. Aydemir bu konuda yapmış olduğu araştırmasında “...Divan Edebiyatı metinleri ile öğrenci arasındaki dil farklılığı, kültür farklılığı, zihniyet farklılığı klasik edebiyata karşı olumsuz bir bakış açısı oluşturmuş ve bireylerin bu metinlere önyargıyla yaklaşmasına neden olmuştur. Uzmanlık gerektiren Divan Edebiyatı metinleri genel olarak öğretmenler tarafından da anlaşılabilir olarak nitelendirilmiştir” bulgusuna ulaşmıştır.⁷ Bu hedefin sağlanması için ders kitaplarının önemi ortaya çıkmaktadır. Edebiyat dersinin en önde gelen aracı ders kitabıdır. Ders kitabı, farklı sınıflarda okuyan farklı yaşlardaki öğrencilere, sistemli olarak belli bilgilerin öğretilmesinde yardımcı olmak üzere hazırlanan yazılı bilgi deposudur. Bu depo kültürün hazinesi ile dolmalıdır. Çocuğumuzun kendi kültürünü öğrenmesi için ilk kaynak ders kitapları olmalıdır. Ders kitapları, ortak kültürün gelişmesini sağlar ve millî birliğin temininde mühim rol oynar.

Bakanlık, 1944 - 1945 yılından başlayarak liselerde edebiyat öğretimine yeni bir yön vermeye ve evvelki ders kitaplarını sıra ile yenilemeye karar vermiştir.⁸ Bu doğrultuda:

1. Liselerde bugüne kadar “edebiyat” adı altında okutulan dersler, “Türkçe dersi” adını almış, bu maksatla lise edebiyat dersleri tamamen kaldırılmış ve bakanlıkça hazırlatılan “Türkçe Metinler” kitapları bastırılmıştır. Bu yeni öğretimin amacı; öğrencinin Türk dilinin tarih boyunca verdiği değerleri, edilgen kalmayarak, kendi yapıcı zekâsını kullanarak tanıması ve benimsemesidir. Öğretmenin ve kitabın kılavuzluğu ile metinlerin özüne varacak olan öğrenci; bir parçasını gördüğü eserin bütününe tanımak, metinler üzerinde işlemeye başlayan düşüncelerini daha başka eserlerle doyurmak isteyecektir. Ayrıca sadece kendi edebiyatımızı değil dünya klasiklerinden örnekler verilerek de öğrencilerin düşünme, konuşma ve yazma konularında yeterli seviyeye getirilmesi amaçlanmıştır.

⁷ Aydemir, Y. (2006). Divan Edebiyatı öğretiminde karşılaşılan sıkıntılar ve zihniyet problemi. *Milli Eğitim, Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 34 (169).

⁸ Kaplan, İ. (1999). *Türkiye’de Milli Eğitim ideolojisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

2. Liselerde Türkçe öğretimi, ortaokullarda olduğu gibi yalnız metinler üzerinde yapılacak; dil, edebiyat ve tarih bilgileri metinlerin özünü ve değerini aydınlatmak maksadıyla metinler üzerinde verilecektir.

3. Türk edebiyatına ait her türlü bilgi sınıflara parça parça değil, sınıf ve öğrenci seviyesine göre her yıl zenginleşen bir bütün hâlinde dağıtılacaktır.

Yukarıda bahsettiğimiz esaslara göre hazırlanacak kitaplar;

1. Türk edebiyatının gelişimiyle ilgili tarihler.
2. Metinler ve açıklamalar.
3. Kitapta adı geçen yazarların hayatlarına ve eserlerine ait bilgiler.
4. Dil ve edebiyat terimlerini açıklayan bir sözlük planına uyulacaktır.

Ayrıca kitaplardaki her metin üzerinde yapılacak çalışmalarda göz önünde tutulacak esaslar da şunlardır:

1. Öğretmen öğrenciye en az bir hafta evvel, okunacak metni gösterecek, bu metin üzerinde kendi kendine nasıl çalışacağını, kitabın hangi bölümlerine ve başka hangi yardımcı kitaplara başvuracağını söyleyecektir.

2. Derste metnin, kimden ve nereden alındığı söylenerek kısaca anlatılacaktır.

3. Metnin yüksek sesle doğru okunmasında öğretmenin titiz davranması ve öğrenciye okuduğunu tam anlayarak okumak ve okuma alışkanlığını kazandırması lazımdır.

4. Metin incelenmesine geçmeden önce parçanın yahut alındığı eserin şekil ve nevi özellikleri belirtilecektir.

5. Kelimeler ve deyimler metinden ayrı birer lügat olarak öğretilmeyecek, metindeki yerlerine göre ve metnin daha iyi kavranmasına yardım edecek şekilde açıklanacaktır.

6. Kelimeler ve deyimler anlaşıldıktan sonra öğretmen metnin dilinde ve ifadesinde yazarları, devirleri birbirinden ayıran özellikleri göstermeye ve değerlendirmeye, öğrenciye üslup yolu ile yazarları ve devirleri tanıyacak hâle getirmeye çalışacaktır.

7. Eski kelimeleri yahut bugün kullandığımız kelimelerin eski anlamlarını öğretmek, öğrenciye faydasız bir bilgi yüklemek sayılmamalıdır. Böylece öğrenci eskiyi yeniden ayırt

etmeyi, kelimeleri yerinde çeşitli şekillerde kullanmaya alışacak ve böylece dil devrimimizi daha köklü bir bilinçle kavrayacaktır.

8. Öğretmen, parçalar üzerinde öğrencilere yazma ödevleri vererek metin incelemesinin daha sağlıklı hâle getirilmesi sağlanacaktır.⁹

Türk Eğitim Sistemine Genel Bir Bakış

Türk Eğitim Sistemi, Tanzimat'ın ilanından sonra batı modeline uygun olarak yeniden yapılanmaya başlamıştır. 1969'da çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Maarif Teşkilatı, modern bir yapıya kavuşturulmuş; eksikliği hissedilen yeni okulların açılması planlanmıştır. Nizamnamede iptidaî, idadî ve sultanî adıyla açılması plânlanan ilk ve ortaöğretim kurumlarının çoğu II. Meşrutiyet Dönemi'nde açılabilmiştir.

Programları ayrı ayrı yapılan Osmanlı ortaöğretim kurumlarında - Rüştiye Mektepleri, idadiler ve sultanîler- Türkçe ve edebiyat dersleri, edebiyat-ı Osmani, sarf ve nahiv, kıraat, tahrir, inşa, imla ve inşa, kitabet... gibi adlarla okutulmuştur.

Cumhuriyet Dönemi Eğitiminin Temel Özellikleri

1. Dönemin siyasal, ekonomik, hukuki, kültürel değişimleri gerçekleştirildiğinde toplumun %10'u bile okuryazar olmadığı için eğitime önem verilmiştir.

2. Atatürk "başöğretmen" unvanı ile eline tebeşiri alarak, kara tahta başında halka ders vermiştir.

3. 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm okullar Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış ve medreseler kaldırılmıştır.

4. Eğitim laikleştirilmiştir.

5. Eğitim demokratikleşmiştir.

6. Özellikle tarih ve dil konularında millî bir amaca yönelme başlamıştır.

7. Latin harfleri kabul edilmiştir.

8. Kadın eğitimine önem verilmiştir.

9. Atatürk ilkelerine bağlı, laik, aktif, yeni bir insan tipi yetiştirmek eğitimin en önemli amaçlarından biri olmuştur.

⁹ Türkçe VI, (1946). Ankara: MEB Yayınları. s. I-IV.

10. Özellikle 1940'larda halk eğitime önem verilmiştir.
11. 1961 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur.
12. Eğitim Şuraları toplanmıştır.
13. Yetenek ve ihtiyaç doğrultusunda gereken mesleki ve teknik eğitime yönlendirilmemiştir.
14. Öğretmen yetiştirmede zaman zaman nitelik gözetilmemiştir.¹⁰

Atatürk döneminde ortaöğretim kurumları yeniden yapılandırılmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde iptidailerle birleştirilen Rüştüye mekteplerinden geriye kalan Nümune Rüştüyeri, iptidailer ve sultaniler kapatılarak bunların yerine beş yıllık ilkokullar, üç yıllık ortaokullar ve üç yıllık liseler kurulmuştur. Ortaokul, lisenin birinci devresi olarak değerlendirilmiş; müfredat programlanırken altı yıllık bir eğitim süresi dikkate alınarak yapılmıştır.

Atatürk döneminin ilk müfredat programı 1924'te yapılmıştır. 1924 Müfredat Programı hem eskinin devamı olması hem de ayrıntılı ve geniş kapsamlı olması sebebiyle devrin eğitimci, akademisyen ve yazarları tarafından beğenilmemiştir. 1927'de yeni bir program yapılmış; ancak bu program da ihtiyaca cevap vermediği, öncekine bir zeyil olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Atatürk döneminde Türk dili ve edebiyatı eğitimi ve öğretimiyle ilgili ilk ayrıntılı program 1929'da yapılmıştır. Türk dili ve edebiyatı derslerinin muhtevası ve amaçları, ilk olarak bu programla tespit edilmektedir. Bundan sonra yapılan programlarda 1929 programı esas alınmıştır. Atatürk döneminde Türk dili ve edebiyatı müfredat programları altı defa elden geçirilmiştir. Bu programların hepsinde de kıraat (okuma), tahrir (yazma), edebî bilgiler ve edebiyat tarihi dersleri yer almaktadır. Ancak sarf ve nahiv (gramer) dersleri 1936 - 1937 ders yılında kaldırılmış, 1940 - 1941 ders yılında yeniden konulmuştur.

1928 Harf İnkılabı'ndan sonra yapılan 1929 programı, öncekilerden ayrı bir mana ve mahiyet arz etmektedir. Bu programla Osmanlı Devleti, maarif sisteminin uzantıları ortadan kaldırılmıştır. Türk dili ve edebiyatı müfredat programlarından Arapça, Farsça dersleri çıkarılmış; Arapça ve Farsçaya ait gramer unsurları ayıklanmıştır. Ayrıca edebiyat derslerinin, edebî metinlere bağlı olarak yapılması esası getirilerek ezberci eğitimden vazgeçilmiştir.

1924 - 1938 yılları arasında uygulanan müfredat programlarında Türkçe ve edebiyat birbirini tamamlayan iki ders olarak değerlendirilmiştir. Tahrir (yazma) derslerinde roman,

¹⁰ Akyüz, Y. (2010). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları. s. 327.

hikâye ve tiyatro türünden eserlerin özetini çıkarma, roman kahramanlarını birbiriyle mektuplaştırma, bir romanda veya hikâyede geçen olayı gazete haberi şeklinde düzenleme, okulda veya dışarıdaki günlük faaliyetleri anlatma gibi eğitici öğretici çalışmalar yaptırılmıştır.

Atatürk döneminde yapılan Türk dili ve edebiyatı programları, harf inkılabına, dil inkılabına ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin maarif politikasına uygun olarak basitten mükemmele doğru bir gelişme göstermiştir. 1924 ve 1927 programları bir çerçeve program özelliği göstermektedir. 1938 programı millî ve medeni hedeflerin açıkça ortaya konmuş olduğu gelişmiş bir programdır. Ancak bu programlara göre ders kitapları yazılamamıştır. Gerek edebiyat tarihleri, gerek okuma kitapları ve gerekse gramer kitapları, ders kitabı olmaktan çok kaynak kitap özelliği göstermektedir. 1939 - 1940 ders yılından itibaren ortaöğretim kurumlarında bakanlığın hazırlatmış olduğu gramer kitabı ve okuma kitapları takip edilmektedir.

Dönemin Eğitim Politikaları

Atatürk, eğitimin devletin en önemli vazgeçilmez görevi olduğunu şu şekilde belirtmektedir; “özgür ve ulusal bir devlet kurmak, yeni Türk liderlerini yetiştirmek ve çağdaş bir toplum oluşturmak için en önemli araç eğitimidir.” Medrese eğitiminin bu amaçları gerçekleştirmede tutucu davranarak pek çok yeniliğe karşı koyması ve yapılacak uygulamaları da güçleştirmesi nedeniyle buna engel olduğu inancındaydı.

Mustafa Rahmi (Balaban) Bey'in M. Kemal Atatürk'ün bilgisi dâhilinde 1923 yılında hazırladığı “Misak-ı Milli Maarif” adlı makalesinde çağdaş eğitimcilerin dile getirdiği gibi günlük hayat ile ilişkisi olmayan eğitim sisteminin hayatta başarılı öğrenciler yetiştiremeyeceği düşüncesi, eski eğitim sisteminde de bu özelliğin eksik olduğunu ve bu eksikliğin hayatın ihtiyaçları ile örtüşmeyen bilgi ve teknikle yetiştirilen öğrencilerin topluma ve devlete faydalı olamadığı savunulmuştur.¹¹

3 Mart 1924 tarihinde TBMM'de kabul edilen Tevhid-i Tedrisat kanunuyla yeniden oluşturulan eğitim programı içerisinde Vasıf Bey'e göre, yetişmekte olan Türk çocuklarında istenen davranış değişiklikleri ve bunların hangi yöntemlerle sağlanacağı belirlenmeliydi. Bu doğrultuda oluşturulan 43 kişilik bir heyet ortaöğretim ders programlarında Osmanlı Dönemi'ni hatırlatan ifadelerin çıkarılmasıyla başlayarak bazı değişiklikler yapmıştır.¹²

¹¹ Tuğluoğlu, F. Tunç, T. (2010). 1926 İlköğretim müfredatı ve Cumhuriyet Dönemi eğitiminin ekonomik hedefler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXIX / 76.

¹² Tuğluoğlu, F. Tunç, T. (2010). 1926 İlköğretim müfredatı ve Cumhuriyet Dönemi eğitiminin ekonomik hedefler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXIX / 76.

1926'da yayımlanan ilkokul programında "Cumhuriyet'ten önceki dönemde yöneticilerin isteklerine boyun eğen bir tebaa eğitimi değil, çevresine etkin uyum sağlayacak ve yararlı yurttaşlar yetiştirilmesinin hedeflendiği" ifade edilmiştir.¹³

Diğer taraftan Cumhuriyet idaresinin meşrutiyet ve mutlakiyet idarelerine göre daha özgürlükçü olduğu vurgulanır.¹⁴ Ayrıca bu dönemde Arapça ders yapan pek çok insan adliyeye sevk edilmiştir.

Dönemin Öğretmen Yetiştirme Politikası

Türkiye'de ilköğretimin küçük köylere kadar yayılmasını sağlamak için "Eğitmen Kursları" açılmıştır. Bu kurslardaki amaç askerde onbaşı, çavuşluk yapmış köylü gençleri altı aylık bir kurstan sonra eğitmen unvanıyla küçük köylere ve üç yıllık ilkokullara gönderip öğretmen sıkıntısını biraz da olsa hafifletmektir. Bu amaçla, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım Bakanlığı ile iş birliği yaparak 1934 - 1935 öğretim yılında Eskişehir - Çifteler çiftliğinde "Köy Öğretmeni" yetiştirmek üzere bir kurs açmaya karar vermiştir.¹⁵ Eğitmen Kursları fikri Atatürk'ten gelmiş ve 1937'de Eskişehir Mahmudiye ve İzmir Kızıllıca'da, 1938'de Kırklareli Kepritepe İle Kastamonu Gököy'de dört Köy Öğretmen Okulu açılmıştır Bu Eğitmen Kursları sonra Köy Enstitülerine dönüştürülmüştür.¹⁶

Cumhuriyetin kuruluşunda öğretmen sayısı, 1.081'i kadın, 9.021'i erkek olmak üzere 10.102 idi. Bunlardan öğretmenlik eğitimi almış olanların sayısı; 378'i kadın, 2.356'sı erkek olmak üzere 2.734'tür. Geriye kalan 7.368 öğretmenden 1.357'si ilköğrenim mezunu, 711'i doğrudan medreseden ayrılmış, 152'si muntazam bir tahsil görmemiş, 2.107'si hiçbir öğretmenlik ehliyeti taşımayan kişilerdi.¹⁷ Bu verilerden de anlaşılacağı üzere öğretmenlik eğitimi almış olanların sayısı genel sayıya oranla epey düşük kalmıştır. Bu da bize öğretmen yetiştirmede ilk yıllarda niceliğin ön plana çıktığını niteliğin bahis konusu bile olmadığını göstermektedir. Bu durum günümüzde de bir nebze olsun düzeltilmiş olsa da yakın zamanlarda "öğretmenlik eğitimi" veya pedagojik formasyon eğitimi adı altında ilkel metot olarak

¹³ Nurhayat, Ç. (2013). Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki (1923 - 1946) insan / birey yetiştirme paradigmasının son Osmanlı birikimi ile karşılaştırmalı analizi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(1).

¹⁴ Doğan, O. (1924). Osmanlı'dan Cumhuriyete ders kitaplarında devlet kavramının iktidar - eğitim ilişkisi açısından incelenmesi kuram ve uygulamada eğitim bilimleri. *Educational Sciences: Theory & Practice - 11(4)*, s. 24- 25.

¹⁵ Cicioğlu, H. (1985). *Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk ve ortaöğretim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

¹⁶ Akyüz, Y. (2010). *Türk eğitim tarihi M.Ö. 1000 - M.S. 2010*. Ankara: Pegem Akademi.

¹⁷ Deringöl, Y. (2007). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminden günümüze ilköğretim öğretmenleri yetiştirilmesinin tarihsel boyutu ve eğitimcilerin görüşlerinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 17-27.

tanımlayabileceğimiz şekilde verilen eğitimler sonucunda “öğretmen” olunması öğretmenlik mesleğini itibarsızlaştırıp toplumda da “en azından öğretmen olursun” gibi biz zihniyetin oluşmasına sebep olmuştur.

1928-1950 Yılları Arasında Liselerde Okutulan Edebiyat Kitaplarının İncelenmesi;

1. *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*, Mustafa Nihat Özön (doğ. 1896 – öl. 2 Ocak 1980), İstanbul 1930, İstanbul Devlet Matbaası (Lise kitapları: III. Sınıf)

Özön’ün yazmış olduğu edebiyat kitabı, lise III. Sınıflar için hazırlanmıştır. Kitabın iç sayfasında: “Maarif Vekâleti Millî Talim ve Terbiye Dairesinin 13.11.1933 tarih ve 95276 numaralı emri ile ikinci defa olarak 3000 nüsha tabedilmektedir” şeklinde bir yazı yer almaktadır.

İçindekiler kısmında ise eserin edebî türlere göre dokuz bölüm hâlinde düzenlendiği görülür.

Birinci bölüm, nazım türündeki yeniliklere ayrılmıştır. Ethem Pertev Paşa’dan Yaşar Nabi’ye kadar bütün şairlerin şiirleriyle nazımdaki yenileşme takip edilmektedir. Âşık tarzı Türk şiirinden örnekler alınmıştır.

Tiyatroya ayrılan ikinci bölümde ise Ahmet Vefik Paşa’dan Cumhuriyet Dönemi tiyatro yazarlarına kadar bu türde eser veren pek çok yazarın telif ve tercüme eserlerinden örnekler verilmektedir.

Üçüncü bölüm, roman türüne ayrılmıştır.

Cevdet Paşa ile başlatılan dördüncü bölüm, tarihe ayrılmıştır. Bu bölüm Türk Tetkik Cemiyeti’nin çalışmalarıyla tamamlanmaktadır.

Beşinci bölüm, “Coğrafya ve Seyahat” başlığıyla açılmıştır. Ahmet Mithat’ın seyahat yazılarından Falih Rıfkı’ya kadar bu türün gelişmesi takip edilmektedir.

Edebiyat tarihi ve tenkide ayrılan altıncı bölümde, tenkit ve edebiyat tarihinin, divan edebiyatı içerisinde yaşayan bir tür olduğuna dair tezkirelerden ve hicivlerden örnekler verilerek konuya giriş yapılmıştır. Tanzimat, Edebiyat-ı Cedide ve Millî Edebiyat dönemlerinde edebiyat tarihi ile tenkit türünün nasıl ve kimlerin elinde geliştiği incelenmiştir. Yedinci bölüm mektup ve hatırat türüne, sekizinci bölüm ise felsefe türüne ayrılmıştır.

Hitabet ve gazetecilik konusuna ayrılan dokuzuncu bölümde ise Tanzimat'tan Cumhuriyet Dönemi'ne kadar basın hayatı ve gazeteciliğin gelişmesi üzerinde durulmuştur. Hitabetle ilgili olarak Atatürk'ten örnek verilmektedir.¹⁸

Eserin her bölümüne kısa bir giriş yapılarak, Tanzimat sonrası edebiyata ağırlıklı olarak yer verilmektedir. Ara ara şahıslar ve eserleri hakkında kısa açıklamalarda bulunmaktadır.

“Yenilik Mübeşşirleri” başlığı altında Mütercim Asım ve Hoca İshak Efendi tanıtıldıktan sonra Tanzimat'a kadar yeniliği hazırlayan sebepler izah edilmektedir.

İncelenen eserin, edebî türleri, bu türlerin hayat ağacını ve bu türlere katkı yapan şahısları incelemesi temel kaynak olmasını sağlamıştır.

Kitabın sonunda ise 1927 - 1934 ders yılları arasında belirli okullarda mezuniyet sınavlarında sorulmuş edebiyat sorularına yer verilmektedir.¹⁹

2. Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi, İsmail Habib Sevük (doğ. 1892 - öl. 17 Ocak 1954), 1925

İlmin ciddiyetini soğukluk ile ikiz görmeyen yazar, asık suratlı olmadan da ciddi olunabileceği kanaatindedir. Yazar, yenileşme sürecindeki edebiyatı ele aldığı için “Medhal” başlık kısmında, Tanzimat'a kadar ki edebiyatın sadece genel görünümünü vermiştir.²⁰ Kitabın ilerleyen bölümlerinde “Tanzimat Edebiyatı”²¹, “Servet-i Fünun Edebiyatı”²² ve “Millî Edebiyat Cereyanı”²³ başlıklı üç ana bölüm görüyoruz. Kitaptaki eser ve sanatkarlarla ilgili değerlendirmeler, Köprülü'nün tenkit sayarak edebiyat tarihinin sınırları dışında gördüğü cinstendir.

3. Türk Edebiyatı Tarihi, Mehmet Fuad Köprülü (doğ. 4 Aralık 1890 – öl. 28 Haziran 1966), İstanbul Millî Matbaa 1926, 386 sayfa

Lise (II. Devre) II. ve III. sınıf müfredat programına göre yazılmış olup iki ana bölümden oluşmaktadır:

- İslamiyet'in Kabulünden Önceki Türk Edebiyatı,

¹⁸ Demir, C. (1997). *Atatürk döneminde bir ve tam devreli liselerde (ortaokul ve liselerde) Türk dili ve edebiyatı eğitimi ve öğretimi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. s. 448.

¹⁹ *age.* s. 449.

²⁰ Sevük, İ. (1925). *Türk teceddüt edebiyatı tarihi*. Ankara. s. 7-79.

²¹ *age.* s. 81-424.

²² *age.* s. 425-594.

²³ *age.* s. 595-690.

- İslamiyet'in Kabulünden Sonra Gelişen Türk Edebiyatı,

Birinci bölümde Türk tarihi, Türk medeniyeti, Türk lehçeleri ile Türk alfabeleri, millî destanlar ve Türk edebiyatının ilk şairleri üzerinde durulmaktadır.

İslam dininin kabul edilmesi, Arap ve Fars edebiyatları ve bu edebiyatlardan Türk edebiyatına geçen vezin ve şekil özellikleri, İslami Türk edebiyatının başlaması, Karahanlı - Selçuklu dönemleri ve bu dönemlerde gelişen Türk edebiyatının özellikleri ve XIII. - XIV. yüzyıl Türk edebiyatının genel özellikleri ise ikinci bölümü oluşturmaktadır. Eser, XVII. yüzyıl Çağatay Edebiyatı bahsi ile son bulmaktadır.

4. Edebi Yeniliğimiz, İsmail Habib Sevük, İstanbul 1930, İstanbul Devlet Matbaası, İsmail Habib Sevük (1892 - 17 Ocak 1954):

Kitap, Millî Talim Terbiye Kurulu tarafından 1931 - 1932 öğretim yılında iki cilt hâlinde dâhil edilmiş; Kültür Bakanlığı'nın 1935 tarihli "Lise Edebiyat Programı Kılavuzu" isimli broşürdeki yönergelere göre tek cilde indirilerek ikinci defa basılmıştır. 1935 yılı baskısında dilde sadeleştirmeye gidilmiş, bazı bölümler de kitaptan çıkarılmıştır.²⁴

İsmail Habib Sevük, divan edebiyatının "ar değil iftihar" olduğunu "bugünkü lisanın dünden geldiğini" hatırlatarak "nereye gittiğini bilenler nereden geldiğini bilenlerdir." şeklinde divan edebiyatının gerekliliğini göstermiştir. Bu fikirlerin amacı "millî dil ve millî edebiyatın yerleştirilmesidir. Lisanın yoksa milletin yok, edebiyatın yoksa milliyetin dilsiz." olduğunu belirtmiştir.

Şahsiyetler esas alınarak kronolojik bir sıra takip edilerek düzenlenen eserde, özellikle bu şahsiyetlerin yenilikçi yönlerine dikkat çekilmektedir. Tanzimat'tan itibaren bir edebî şahsiyetler ontolojisi olan eserde, şahsiyetlerin ismi yazıldıktan sonra yan başlıklar şöyle sıralanmaktadır:

Hayatı, mütecedditliği, yeni mefhumlar getirişi. Şiirlerindeki / eserlerindeki yenilikler (hikâyeciliği, tarihçiliği, temaşacılığı gibi mesleki yönü) diğer hizmetleri ve umumi netice.

Tanzimat Dönemi'nin başından Türkçülük akımına kadar gelişen dönemi kapsayan kitapta, yazar hecenin beş şairinden (Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Enis Behiç, Halit Fahri ve Faruk Nafiz), Nazım Hikmet ve Necip Fazıl'dan bahsetmiştir. Cevdet Paşa, Reşit Paşa, Mahmud Nedim Paşa, Fuad Paşa, Sami ve Kamil Paşa, Reşid Paşa, Ziya Paşa'nın eserlerinden çeşitli

²⁴ Baki, E. (2010). *Ulusun inşası ve resmi edebiyat kanunu*. İstanbul: Libra Yayınları, s. 23.

örnekler kitapta yer almaktadır. Eserde her şahsiyet için ayrı ayrı küçük bir kaynakça da verilmektedir.

5. *Tanzimat'a Kadar Türk Edebiyatı Tarihi ve Numuneleri*, Saadettin Nüzhet Ergun (doğ. 1901 - öl. 25 Nisan 1946), 1931

Halk ve divan edebiyatı üzerine özellikle araştırmalar yapan Ergun, kitabında İslamiyet'ten önceki Türk edebiyatından başlayarak Tanzimat'a kadarki Türk edebiyatının gelişimini yüzyıllık dönemlere ayırarak ve her yüzyıl içinde yer almış edebî türden kısaca bahsederek bu dönemlerde eser vermiş kişilerin hayatlarını tek tek anlatmaktadır. Yüzyılların anlatımlarından sonra eserlerden örnekler vererek kısa açıklamalarda bulunmaktadır.²⁵

6. *Türk Edebiyatı Tarihi*, Orhan Rıza Aktunç, Suhulet Basımevi, İstanbul 1934

Eserin dış kapağında "Kaynaklardan bu güne kadar" açıklaması yer almaktadır. Ayrıca liseler ve muallim mektepleri için hazırlandığı yine dış kapakta belirtilmiştir.

Eser on bölümden oluşmaktadır. Yazar bu esere niçin gerek duyduğunu ve eseri hangi metotla yazdığını ön sözde şu cümlelerle ifade etmektedir;

Şimdiye kadar neşredilen edebiyat tarihlerinin, bir kısmının mufassal ve dağınık, bir kısmının noksan, bir kısmının da metinlerle şişirilmiş olması ve bir kür hâlinde bulunmaması talebeyi, gerek ders ve gerek imtihan hazırlıklarında zor durumda bıraktığından R. Doumio'in Fransız edebiyatı tarihine tatbik ettiği metottan mülhem olarak liselerimiz için kaleme alınan bu eser, derin ve devamlı bir mesai mahsulüdür.

Bu cümleden de anlaşılacağı üzere dönemin edebiyat öğretiminde, öğrenciye görelilik söz konusu değildir.

7. *Edebiyat Tarihi Dersleri*, Agâh Sırrı Levend (doğ. 1893, Rodos, öl. 28 Ekim 1978, İstanbul 1932, Marifet Matbaası (Lise 1.Sınıf)

Agâh S. Levend *Edebiyat Tarihi Dersleri* kitabının ön sözünde bu eseri kaleme almasını şu şekilde açıklamaktadır;

Bu eser, senelerden beri liselerin son sınıflarında verdiğim derslerin, talebe tarafından zapt ve tespitiyle vücuda geldi. Filhakika, derslerim için böyle bir esere gerçekten ihtiyacım vardı. Elde talebeye verilecek bir eserin mevcut olmadığı, talebenin, çalışabilmek için derslerde not tutmak mecburiyetinde kaldığı, zaten mahdut olan ders saatlerinin bir kısmının da metin yazdırmak suretiyle geçtiği düşünülecek olursa, bu ihtiyacın nasıl bir zarureten doğduğu tezahür eder.²⁶

²⁵ age. s. 19.

²⁶ Levend, A. (1932). *Edebiyat tarihi dersleri*. İstanbul: Marifet Matbaası, s. 5.

Kitap, Lise (II. Devre) II. ve III. sınıf programlarına göre yazılmış olup üç bölümden oluşmaktadır. Eser, liselerde okutulmak üzere kaleme alınmış olmakla birlikte, bir okul kitabı olmaktan çok ilmî usullerle bir edebiyat tarihidir.

Eserin başlıca özelliği; Türk dili ve edebiyatını ele alıp Anadolu'da gelişen edebiyatla birlikte Çağatay ve Azeri edebiyatlarını kapsaması, edebiyatı kişilere göre değil edebî türlerin gelişimine göre sıralaması, her yüzyılın sonunda halk ve tasavvufi halk edebiyatlarını ayrı ayrı ele alması, XVI. yüzyıldan sonra ise Batı edebiyatlarının gelişimini yine edebî türlere göre özetlemesidir diyebiliriz.

Eser 1939 - 1940 ders yılına kadar başvuru kitabı olarak tavsiye edilmiş, bu ders yılından sonra mecburi ders kitabı olarak liselerin II. ve III. sınıfları ile muallim mekteplerinde okutulmuştur.²⁷

8. Edebiyat, Ali Canip (doğ. 1887 İstanbul) - (öl. 26 Ekim 1967), İstanbul 1939, Kanaat Kitabevi (Lise II: Devre I. Sınıf ve Muallim Mektepleri V. Sınıf)

Ali Canip Yöntem; Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp ile birlikte Millî Edebiyat ve Yeni Lisan hareketinin üç teorisyeninden biridir.²⁸

Elimizdeki nüshalar 1924, 1936 ve 1942 baskılarıdır; ilk baskısı 1924'te İstanbul Matbaa-yı Amire'de Arap / Osmanlı / Osmanlı Türkçesi alfabesiyle yapılmıştır. Eser, liselerin 1. sınıfı ve muallim mektepleri V. sınıflarına göre düzenlenmiş olup sadece seçme metinleri ihtiva etmektedir.

Avrupa Edebiyatı ve Biz, İsmail Habib Sevük (1.Cilt 1940, 2.Cilt 1941)

Bu kitap batıdan tercüme faaliyetini gözler önüne sermekle kalmayıp XVII. yüzyıldan itibaren bütün batı edebiyatları ve Türk edebiyatını eş zamanlı vererek okuyucuya bir mukayese imkânı sağlamasıyla, hatta bilim tarihi konulu bilgileriyle, şahıslar yerine ancak kuralların yapılabileceği çapta bir hizmettir.

9. Son Asır Türk Edebiyat Tarihi, Mustafa N. Özön, İstanbul, 1941, Maarif Matbaası

1941 yılında lise üçüncü sınıfların müfredatına alınmıştır. Özön Bu kitabın “bütün mütalaalara dayanılarak, Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi esas tutularak ve 1930'dan

²⁷ Demir, C. (2012). Atatürk döneminde bir ve tam devreli liselerde (ortaokul ve liselerde) Türk dili ve edebiyatı eğitimi ve öğretimi. s. 451. *Eğitim Dergisi*, 9(36).

²⁸ <http://www.edebiyatforum.com/turk-edebiyati-sanatcilari/ali-canip-yontem.html>. Erişim Tarihi: 22 Nisan 2011.

bugüne kadar elde edilen tecrübelerle göre lüzumlu değişiklikler ve ilaveler yapılarak” yazıldığını söyleyen Özön, “Lise birinci sınıfta yeni edebiyat neveleriyle temas eden, ikinci sınıfta Divan Edebiyatına dair bol metinler okuyarak son sınıfa gelen talebe bu kitaptaki metinleri kolayca hatırlayacağı gibi, o metinler dolayısıyla her edebî nevinin fikir hayatımızdaki mevki hakkında bilgi sahibi de olabileceğini”²⁹ belirtmektedir.

Biyografi kısmı son yıllara kadar işlenmiş bulunmaktadır. Bunlar yalnız kitap ismi sıralamak ve bilhassa bu isimleri ezberletmek için değil, her hangi bir yazarın yazdığı bir eserin fikrî ve bedii mahiyetini, bir devrin özelliklerini göstermek düşüncesi ile ilave olunmuştur.

Eserin başlangıç kısmında Köprülü'nün medeniyet tarihini esas alan üçüncü tasnifi yapıldıktan sonra “Garp medeniyeti altında Türk tarihi” safhası için ilk yenilik gayretleri gösterilmeye başlanmıştır. Daha sonra on kısma ayrılan eser yöntem olarak edebiyat ve yakın alandaki türlerin gelişimini ele almıştır. Söz konusu türler şunlardır: Nazım³⁰, tiyatro³¹, roman³², tarih³³, edebiyat tarihi ve tenkidi³⁴, mektup ve hatırat³⁵, felsefe³⁶, hitabet ve gazetecilik³⁷.

10. Türk Edebiyatı Tarihi, “Başlangıçtan Tanzimat’a Kadar” 1. Cilt, Hıfzı Tevfik Gönensay ve Nihat Sami Banarlı; “Tazminattan Günümüze Kadar” 2. Cilt

11. Edebiyat Tarihi Dersleri, Ağâh Sırrı Levend İstanbul 1943, Kanaat Kitabevi (Lise Sınıf: II)

12. Edebiyat (Tarihi) Dersleri Özü, M. Sadullah Sander, Kaadir Keçeoğlu, İstanbul (1935) 1945, İnkılâp Kitabevi (Lise Son Sınıf) “Tanzimat’tan Bugüne Edebiyat Tarihimizin Hülasasıyla İzahlı En Seçme Metinler”

“Lise ikinci devre olgunluk imtihanına girecekler için, yardımcı kaynak” olarak hazırlanan *Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Özü*, 1935’te İnkılâp Kitaphanesi tarafından yayımlanmıştır. Müellif, üç bölüme ayırdığı eserin;

Birinci bölümünü, genel edebiyat bilgilerine; ikinci bölümünü edebiyat tarihine ve üçüncü bölümünü garp tesiri altında Türk edebiyatına ayırmıştır.

²⁹ Özön, M. (1941). *Son asır Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Maarif Matbaası, s. 3.

³⁰ Özön, M. (1945). *Son asır Türk edebiyatı tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Yayınları, s. 17-126.

³¹ *age.* s. 127 - 195.

³² *age.* s. 196 - 295.

³³ *age.* s. 296 - 322.

³⁴ *age.* s. 346 - 369.

³⁵ *age.* s. 370 - 389.

³⁶ *age.* s. 390 - 399.

³⁷ *age.* s. 440 - 441.

252 sayfalık eser, özellikle Tanzimat sonrası değişen dünya görüşü ve bu görüşün edebiyata akislerini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bu eserle S. Nüzhet' in daha önce Tanzimat öncesine kadar getirebildiği Türk edebiyatı tarihini, 20. yüzyıla kadar çıkarmıştır.³⁸

13. *Tanzimat'a Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Numuneleri*, M. Sadullah Sander, 1931, Suhulet Kütüphanesi

İslamiyet'ten evvel ve İslamiyet'ten sonra Türk edebiyatı başlıklarıyla, ana hatlarıyla iki bölüme ayrılan eserin, birinci bölümünde yer alan bilgiler, müellifin de belirttiği üzere, Fuat Köprülü' nün muhtelif eser ve makalelerinden alınan bilgilerdir.

Eserin sonunda “Yanlıklar” kısmı ile küçük bir “Lügatçe” de yer almaktadır. Eserde ayrıca bir lügatçe olması, izahı yapılmamış parçaların öğrenci tarafından anlaşılmasını sağlamak açısından önemlidir. *Tanzimat'a Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Numuneler*, verdiği pek çok bilgi tekrar olsa da numuneler açısından dikkate değer bir eserdir. Bunun yanı sıra verilen örneklerin çokluğu, bilgilerin ezberlenmesinden öte öğrenilmesi amacını taşımaktadır. Eserde, içeriğin ve bilgilerin çoğunun F. Köprülü'den alınmış olmasına bakılarak denilebilir ki; Köprülü'nün yarım kalmış eseri, öğrencisi tarafından 19. yüzyıla kadar taşınmıştır.³⁹

14. *Türkçe Metinler*, Vasfi Mahir Kocatürk, İstanbul 1945, Ahmet Halit Kitabevi (İzahlı, I,II, III. Lise Sınıfları için)

Kolay ve kısa ders kitapları türünde geçen kitapta edebî türler hakkında bilgi verildikten sonra, “Edebiyatta geçen en mühim tabirlerin izahı” başlığı altında “cinas, destan, didaktik, divan, divançe, diyalog, epope, epik, fahriye, hicv, hicviye, hüsn-ü talil, iktibas, imale, intak, klasik, klasisizm, leff ü neşir, lirik, lirizm, lügaz, mersiye, monolog, muraat-ı nazir, natüralist, nükte, parnasiyen, pastoral, realist, realizm, romantik, rücu, seci, sembolik, tariz, takriz, takti, tazmin, tecahül-ü arif, tedriç, telmih, tenasüp, terdit, tezat, vasıl, zihaf” gibi⁴⁰ kavramlar verilmiştir. “Edebiyatımızda kullanılan belli başlı nazım şekilleri” başlığı altında örneklendirmelerle açıklamalarda bulunulmuştur.

Yazar eserin ön sözünde;

³⁸ Akgün, G. (2007) *Sadettin Nüzhet Ergun'un halk edebiyatı araştırmaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. s. 60, 61.

³⁹ *age.* s. 33.

⁴⁰ Kocatürk, M. (1945). *Türkçe metinler (izahlı, I,II, III. lise sınıfları için)*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi. s. 64-68.

Bu kitap benim şahsi bir eserim değildir. Kendi tetkiklerim de dâhil olmak üzere muhtelif meslektaşlarımız tarafından meydana konmuş bulunan klasik malumatın toplu ve hülasa hâlinde bir araya getirilmiştir. Gayesi lise bitirme ve olgunluk imtihanlarına hazırlananlara yardımdır. Öğretmenlere ve edebiyat hakkında fazla bilgi edinmek isteyen meraklılara mahsus olmak üzere çok geniş hacimde başka bir kitabı ayrıca hazırlamaktayım. Bu kitabı meydana getirirken muhtelif arkadaşların eserlerinden, bilhassa Sadettin Nüzhet Ergun'un tetkiklerinden çok istifade ettiğimi şükranla söylüyorum.

15. *Türkçe II, III, MEB, İstanbul, MEB Basımevi (Ortaokul Kitapları)*

Ortaokulların her üç sınıfı için hazırlanan bu kitap serisinde muhtelif yazarlardan, çeşitli konularda seçilmiş 160 metin vardır. Birinci sınıf kitabı elli, ikinci ve üçüncü sınıf kitapları da elli beşer metinden meydana gelmiştir.

Kitapta kısa metinler seçilmiştir. Bunun sebebi ise, parçaların bir derste okunup çeşitli bakımlardan işlenebilmesini sağlamak içindir.

Metinlerin işlenmesi: Uzun bir yazıdan çıkarılan metinlerin bütünlüğü içine koymak maksadıyla baş tarafta kısa özetler verilmektedir. Parçanın herhangi bir tarihi olayla ilgisi varsa gene bu kısımda, gereken bilgi verilerek öğrencilerin okuyacakları parçaya hazırlanmaları sağlanmıştır. Metinlerin alındığı kitap, dergi veya gazete adlarıyla bu kaynakların baskı tarihleri aynı metnin altında gösterilmiştir. Ayrıca metinlerin altına bir bölüm ile yazarın devri, hangi çeşit yazı yazdığı, her sınıf seviyesine uygun olarak kısaca belirtilmiş ve birkaç eserin adı da verilmektedir.

Metinlerin işlenişi ile ilgili çalışmalar üçe ayrılmıştır:

1. Okuma ile ilgili çalışmalar: Bu kısım ikiye ayrılmıştır;

a. Metnin anlaşılmasını sağlayan açıklama

b. Öğrencilerin parçayı iyice kavramalarına ve kelime hazinelerini zenginleştirmelerine yarayan araştırmalar.

2. Dil bilgisi çalışmaları: Birinci ve ikinci sınıfta, dilbilgisi konuları derse dağıtılmış ve her metinde, incelenecek bahisle ilgili araştırmalara yer verilmektedir. Üçüncü sınıfta birinci ve ikinci sınıf müfredatı tekrarlanmışsa da en çok dilimizin söz dizimi üzerinde durulmuştur.

Dil bilgisi, kurallarını dilden aldığına göre, kuralların metinlerden hareketle iyi bir şekilde öğrenilebileceğinden şüphe edilemez. Bundan dolayı metinler geniş ve cazip bir gözlem alanıdır.

3. Metinlerle ilgili yazma konuları: parça okunup incelendikten sonra hiç şüphesiz öğrenci; yeni bilgiler, duygular kazanmış olacaktır. O, bunlardan bir kısmını sözlü olarak, yukarıda incelenen bölümlerde ifade etme imkânını bulmuştur. Fakat öğrencilerin fikir ve duygularını sözle olduğu kadar yazılı olarak da ifade etmeleri dersimizin başlıca amacıdır.

16. *Türkçe IV*, MEB, Ankara 1945, MEB Basımevi (Lise Kitapları)

17. *Türkçe VI*, MEB, Ankara 1946, MEB Basımevi (Lise Kitapları)

18. *Türkçe V*, MEB, İstanbul 1945, MEB Basımevi (Lise Kitapları)

Millî Eğitim Bakanlığı'na kurulan özel bir komisyon tarafından hazırlanan kitabın başında "Türk Yazınının Gelişimiyle İlgili Tarihler" tablosu bulunmaktadır. Daha sonra "Lise Türkçe Öğretiminde Tutulacak Yol" başlıklı bakanlığın, 1944 - 1945 yılından başlayarak uygulanacak yeni yöntem ve tekniklerin bilgisi maddeler hâlinde verilmektedir. Kitabın devamında metinlere geçilerek yüzyıllara göre örnekler verilmektedir. Metinlerin incelenmesinde aşağıdaki yöntemler uygulanmıştır:

1. Kelimeler, deyimler

2. Dil, anlatım özellikleri

3. Metin üzerinde çalışmalar

19. *Edebi Bilgiler (Metinlerle)*, Nihad Sami Banarlı, İstanbul 1940, Remzi Kitabevi

20. *Türk ve Batı Edebiyatı*, Nihad Sami Banarlı, Remzi Kitabevi, 1950, (Lise 1. Sınıf)

21. *Metinlerle Edebiyat*, Vasfi Mahir Kocatürk, İnkılâp Kitabevi, 1950, (Yeni Lise Kitapları, Liselerin Birinci Sınıfları için)

Kitapta, Halk Edebiyatı, Divan Edebiyatı, Tanzimat'tan Beri Yeni Edebiyat ve Batı Edebiyatı olarak bölümlere ayrıldığını görmekteyiz. Yazar ön sözde kitabın yeni program çerçevesinde, öğrencileri boğmadan, canlı, değerli ve ilgi verici metinler üzerinde çalıştırmak için metinleri seçtiğinden bahsetmektedir. Ayrıca öğrencilerin hayatları boyunca asla karşılaşmayacakları eski ve yabancı kelimelerle bocalamalarını engellemek üzere, doğrudan doğruya metne, metnin ruhuna sokmaya çalışmıştır. Bunu da metinleri seçerken fikri ve edebî değerden uzak olmayan sade metinleri koymaya özen göstermiştir. Bu metinlerin içerisinde

geçen lüzumsuz yabancı kelimeler çıkarılarak yerlerine o dönemde kullandığımız kelimeler konulmuştur. Metinlerde verilmesi gerekli bilgiler verilmiş ve sorularla anlaşılmayan kısımların pekiştirilmesi sağlanmıştır. Yazarların hayatları, eserleri ve şahsiyetleri hakkında bilgiler verilmektedir.

Metnin işlenmesinde oluşturulan sorular, metnin iyi anlaşılmasını temin ve kontrol düşüncesiyle hazırlanmıştır. Kelimelerin açıklanmasında lise sınıflarının seviyeleri düşünülerek, gerektiğinde öğrencilerin manalarını bulamayacakları kelimeler açıklanmıştır.

Yukarıda birkaçından bahsettiğimiz edebiyat ders kitapları içerisinde Fuzuli, Baki, Şeyhülislam Yahya, Koca Ragıp Paşa, Kadı Burhanettin, Sultan Veled, Âşık Paşa, Naima, Gevheri, Yunus Emre vb. divan şairlerinin fesahat, kaside, gazel, şarkı, mersiye, tapsıra, nümuneler, terceme, taziyetname, mektup, destan, musammat, manzume, Leyla ve Mecnun, Şikâyetname, Mevlit, Terakib-i Bent, Garipname, rubai, tuyuğ yer almaktadır.

1928 - 1950 dönemi edebiyat kitaplarında yer alan divan edebiyatı metinlerinin temalarını ise; vefat, astronomi, uzay, bilim, teknoloji, devlet erkânı, yöneticiler hakkında, tabiat, hayvanlar, tercüme, bozukluk, yanlışlar, düzene isyan, hürriyet, aşk, sevgi, sevgili, Allah, peygamber, tanrı, yaratıcı, din, kaza, kader, tasavvuf, övme, takdir, tariz, nasihat oluşturmaktadır.

Sonuç

Büyük bir yıkımdan sonra oluşturulmaya çalışılan, 1920'lerde şekillenmeye başlayan Türk millî eğitim sistemi, uzun savaşların ve kaybedilen genç beyinlerin yokluğunun etkisi altında kalmıştır. Türkiye'de 1920'lerde oluşturulmaya başlanan millî edebiyat ülküsü, "millî birlik ve beraberliği" sağlayacak olan bir ulusal karakterin var edilip güçlendirilmesi ve devamının sağlanması temeli üzerine kurulmuştur.⁴¹ Bu doğrultuda Cumhuriyet Dönemi yöneticilerinin, eğitimcilerinin amacı; Türk milletinin ürettiği, benimsediği, geliştirdiği eğitim ve öğretimle ilgili düşünceleri, kurumları, uygulamaları ortaya koymak, insan yetiştirme düzenini ve nasıl bir insan tipi yetiştirilmeye çalışıldığını araştırmak olmuştur.

Eğitim aracılığıyla devletler, tüm halkın düşünce ve değer yargılarının bir "erime potası" içinde kaynaştırılıp bütünleştirilmesini gerçekleştirme amacına yönelir. Bundan dolayı devletler eğitimin tüm aşamalarında kendi ideolojilerini aktarır. Devletler, "eğitim vasıtasıyla kendi ideolojik sembollerini, simgelerini ve dilini topluma yayarak" toplumu kendi kurgusuna göre kimliklendirir (Çetin, 2001, s. 201 - 211).

⁴¹ Baki, E. (2010). *Ulusun inşası ve resmi edebiyat kanunu*. İstanbul: Libra Yayınları. s. 13.

Devletler eğitim kurumunu toplumun bütünleşmesi ve sosyalleşmesi, sosyal bir düzenin yayılması ve devam etmesi için kullanırlar.

1928 - 1950 dönemi eğitimi yeni bir ulus oluşturma çabası içerisinde elinde var olan İslami - Arap kültüre sahip, dilleri modern teknolojik ihtiyaçları karşılamada yetersiz, tarihsel geleneği saltanat ve hilafete ve dilleri Kuran harflerine dayanan mevcut Anadolu toplumunu modern bir topluma dönüştürmek istiyorlardı.⁴² Buna erişmek için modern bir Türk dili ve literatürü yaratılmalıydı. Osmanlı Devleti'nden "boşanmış" bir Türk tarihi icat edilmeliydi. Böyle radikal bir değişim yalnızca evrensel eğitim yönetimi ve merkezden kontrol ile gerçekleştirilebilirdi (Hans, 1958, s. 7).

Bunun yansımaları Mustafa Kemal de; "Ulusal eğitimin programı ulusal kültüre göre şekillenmeli ve bunun yayılmasını sağlamalıydı. Çünkü ulusun düştüğü zor durumların müsebbibi geleneksel eğitim anlayışıdır. Mustafa Kemal, ulusal kültürden yoksun geleneksel eğitim anlayışına yaptığı eleştiriyi şöyle ifade eder: "şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir âmil olduğu kanısındayım. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, devrin hurafatından ve evsafi fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciyeyi milliyeye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü dehayı millimizin inkişafı tamı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir"⁴³ şeklinde görmekteyiz. Geleneksel eğitimin modern bilime kapalı olduğu, ulusal benliğin gelişmesinde bir engel olduğu, yaratıcı nesiller yaratamadığı dile getirilmiştir.

Bu doğrultuda 1928'de Osmanlı Devleti ile var olan bağların koparılması ve eskiden sultana halifeye ve İslam'a olan bağlılıkların, Türk kimliğine ve ulusa yönelmesi amacıyla Arapça ve Farsça dersleri üniversite düzeyinde uzmanlık bölümlerinde okutulmak üzere okullarda kaldırıldı.

Cumhuriyet Dönemi ideolojisiyle belirmeye başlayan eğitim sistemi, Demokrat Parti Dönemi'nde "Edebiyat ne kadar millileştirilebilir?" Mantiğiyle oluşturulmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde öğretim programında yapılan ilk düzenlemeler 1924'te Vasıf Bey'in Eğitim Bakanlığı sırasında gerçekleşmiştir. Değişiklikler pedagojik ve ideolojik yönde gerçekleşmiştir. Osmanlı ideolojisine bağlı görüşler ayıklanmış, Cumhuriyet ideolojisine uygun

⁴² Şimşek, U. (2012). Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının ideolojik temeller. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/4.

⁴³ Atatürk, M. K. (1989). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri II*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, T.T.K Basımevi.

görüşler koyulmuştur. Öğrencilerin seviyelerine göre ders programları hazırlanmış ve cumhuriyetçi yurttaşın üretimine yönelik değişiklikler yapılmıştır.⁴⁴

Kitaplarda 1930'lu ve 1940'lı yıllarda genelde “kahramanlık, vatan sevgisi, devlete bağlılık” gibi millî duygular içeren metinler yer bulmaya başlamıştır. 1950'ye doğru ve 1950 sonrasında ise edebiyat dışına çıkılmaya başlanmıştır. Atatürk ve İnsanlık gibi eserler okutulup, dil ve anlam yönünden de incelenmiştir. Mustafa Kemal'in vatan için yaptıkları ön plana çıkarılmış “savaş”ın kutsallığından bahsedilmiştir. Lise edebiyat kitaplarında yer alan bu metinler bile tek başına millî eğitim ideolojisinin edebiyat eğitiminde tuttuğu militarist ve katı tavrı açıklamaktadır.⁴⁵

Bu ideoloji kendisini yine kendi kaynaklarında şöyle özetlemektedir:

“Türk Millî Eğitimi'nin genel amacı, Türk milletinin bütün fertlerini, Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasa'da ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerinin benimseyen; koruyan; geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmektir.”⁴⁶

Ulus - devlet modeli kavramı altında “metin üzerinde çalışmalar” kısımlarına bakıldığı zaman halk ve divan edebiyatı eserleri dışındaki metinlere yöneltilen sorular ve yapılan yorumların bir şekilde millîlik ile bağdaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Tüm bunlara rağmen divan edebiyatı metinlerinin alınması da bu Türkçülük ideolojisinin dışına çıkıldığını göstermektedir. Eskiden kopmaya çalışan bir ulus - devlet modelinin, istemese de eskiden alıntı yapması dikkat çekicidir.

İncelediğimiz 1928 - 1950 yılları arasını kapsayan lise edebiyat kitaplarında halk edebiyatı ve divan edebiyatı yüzyıllara ayrılarak örneklemeleriyle beraber verilmektedir. Metinlerin seçilmesinde herhangi bir filtreleme kullanılmamıştır.

⁴⁴ Üstel, F. (2004). “Makbul vatandaş”ın peşinde; II: Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi. İstanbul: İletişim Yayınları.

⁴⁵ Baki, E. (2010). *Ulusun inşası ve resmi edebiyat kanunu*. İstanbul: Libra Yayınları. s. 174.

⁴⁶ Millî Eğitim Temel Kanunu. Kanun Numarası: 1739. Kabul Tarihi: 14.06.1973. *Resmî Gazete*: 14574 sayı. Madde 2.

Tek parti döneminde “edebiyat tarihi kitabı” vasfı taşıyan edebiyat kitaplarında yer alan divan edebiyatı metinleri, Demokrat Parti’nin ideolojisine hizmet ettiği için lise edebiyat kitaplarındaki yerini korumuştur. Ayrıca bu divan edebiyatı metinlerinin Türk’ün millî zevk, millî zekâ, millî ruhu olarak yansıttığı varsayılmaktadır.

Geleneksel inanç ve bakış açılarından kurtulmanın ve ulusal isteği beslemenin ve bağımsız bir ulusal devleti sürdürme kararlılığı yaratmanın en iyi vasıtasının eğitim olduğunu bilen bu ideolojiyle bir taraftan istenmeyen Osmanlı - İslami kimlik bağları zayıflatılacak, diğer taraftan seküler cumhuriyetçi kimlik güçlendirilecekti.⁴⁷ Sonuç olarak Cumhuriyet Devri edebiyatı tamamen ideoloji üzerine kurulmuştur. Edebiyatı sevdirmeye, sanatı topluma kazandırma ise ikinci hatta daha arka sıralara gerilemiştir. 1928 - 1950 yıllarında dönemin koşulları da düşünülerek dönemin yöneticilerine göre yapılanların doğru olarak kabul edildiği Türkiye’de eğitimin de büyük harfle yazılan ‘ideoloji’ tarafından kuşatılmaması olanaksızdı. Bu makalede Cumhuriyet eğitim ideolojisiyle; 1928 - 1950 yılları lise edebiyat kitapları ve bu edebiyat kitaplarında yer alan divan edebiyatı metinleri incelenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Kaynaklar

- Akgün, G. (2007). *Sadettin Nüzhet Ergun’un halk edebiyatı araştırmaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akyüz, A. (2010). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Atatürk, M. K. (1989). *Atatürk’ün söylev ve demeçleri II*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, T.T.K Basımevi.
- Aydemir, Y. (2006). Divan Edebiyatı öğretiminde karşılaşılan sıkıntılar ve zihniyet problemi. *Milli Eğitim, Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(169).
- Baki, E. (2010.) *Ulusun inşası ve resmi edebiyat kanunu*. İstanbul: Libra Yayınları.
- Bilgegil, K. (1989). *Edebiyat bilgi ve teorileri*. İstanbul.
- Cicioğlu, H. (1985). *Türkiye Cumhuriyeti’nde ilk ve ortaöğretim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Demir, C. (1997). *Atatürk döneminde bir ve tam devreli liselerde (ortaokul ve liselerde) Türk dili ve edebiyatı eğitimi ve öğretimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁴⁷ akt. Şimşek, U. (2012). Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının ideolojik temeller. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/4.

- Deringöl, Y. (2007). Türkiye'de Cumhuriyet döneminden günümüze ilköğretim öğretmenleri yetiştirilmesinin tarihsel boyutu ve eğitimcilerin görüşlerinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2.
- Doğan, M. (2008). *Büyük Türkçe sözlük*. Pınar Yayınları.
- <http://www.edebibilgiler.com/documents/edebiyat.html> Erişim Tarihi 15.01.2015.
- <http://www.edebiyatforum.com/turk-edebiyati-sanatcileri/ali-canip-yontem.html> Erişim Tarihi: 22 Nisan 2011.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5610f4c345dbe1.39940430
- Kaplan, İ. (1999). *Türkiye'de milli eğitim ideolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kocatürk, V.M. (1945). *Türkçe metinler (izahlı, I, II, III. lise sınıfları için)*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi.
- Levend, A. S. (1932). *Edebiyat tarihi dersleri*. İstanbul: Marifet Matbaası.
- Nilgün, A. (2007). *Sadettin Nüzhet Ergun'un halk edebiyatı araştırmaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nişanyan, (2010). *Sözlerin soyağacı – çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Nurhayat, Ç. (2013). Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki (1923-1946) insan / birey yetiştirme paradigmasının son Osmanlı birikimi ile karşılaştırmalı analizi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(1).
- Özcan, M. (2011). *1928-1950 Yılları arasında liselerde okutulan edebiyat kitapları ve edebiyat kitaplarında geçen Divan Edebiyatı metinlerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özön, M. (1945). *Son asır Türk edebiyatı tarihi*. Ankara: Millî Eğitim Yayınları.
- Sevük, İ.H. (1925). *Türk tecedüt edebiyatı tarihi*. Ankara.
- Şimşek, S. (1991). *Arapça Türkçe deyimler kalıp ifadeler atasözleri sözlüğü*. Beyan Yayıncılık.
- Tuğluoğlu, F. ve Tunç, T. (2010). 1926 İlköğretim müfredatı ve cumhuriyet dönemi eğitiminin ekonomik hedefleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXVI, 76.
- Türkçe VI, (1946). Ankara: MEB Yayınları.
- Üstel, F. (2004). *"Makbul vatandaş"ın peşinde; II: Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yetiş, K. (1996). *Nâmık Kemal'in Türk dili ve edebiyatı üzerine görüşleri ve yazıları*. İstanbul: Alfa Yayınları.